

УДК 303.62:32-055.2](477.75)

Хуткий Д.О.

Національний університет «Києво-Могилянська академія» кандидат соціологічних наук, старший викладач

Марценюк Т.О.

Національний університет «Києво-Могилянська академія» кандидат соціологічних наук, доцент

Бурейчак Т.С.

Університет Лінчюпінга, Швеція, факультет гендерних досліджень кандидат соціологічних наук, незалежна дослідниця

ГЕНДЕР І ОСВІТА В АР КРИМ: ЦІННІСТЬ, РЕАЛЬНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВА ЗМІН

У статті проаналізовано стан ґендерної освіти в АР Крим. Емпірична база дослідження - опитування громадської думки серед мешканців Криму, глибинні інтерв'ю з експертками національного та регіонального рівнів, і статистичні дані. Проаналізовано уявлення мешканців Криму про ґендерну рівність, розглянуто стан і нормативні уявлення щодо запровадження ґендерної освіти у Криму

Ключові слова: ґендерні відносини, освіта, українське суспільство, АР Крим

В статье проанализировано состояние гендерного образования в АР Крым. Эмпирическая база исследования – опрос общественного мнения среди жителей Крыма, глубинные интервью с экспертками национального и регионального уровней, и статистические данные. Проанализировано мнения жителей Крыма о гендерном равенстве, рассмотрено состояние и нормативные представления о внедрении гендерного образования в Крыму

Ключевые понятия: гендерные отношения, образование, украинское общество, АР Крым

The article offers analysis of gender education in the Autonomous Republic of Crimea. Public opinion survey of Crimean citizens, in-depth interviews with experts of national and regional levels, and statistics have laid the empirical basis for the study. Opinions on gender equality of Crimean citizens, current state and normative views on establishment of gender education in Crimea are studied

Key words: gender relations, education, Ukrainian society, AR of Crimea

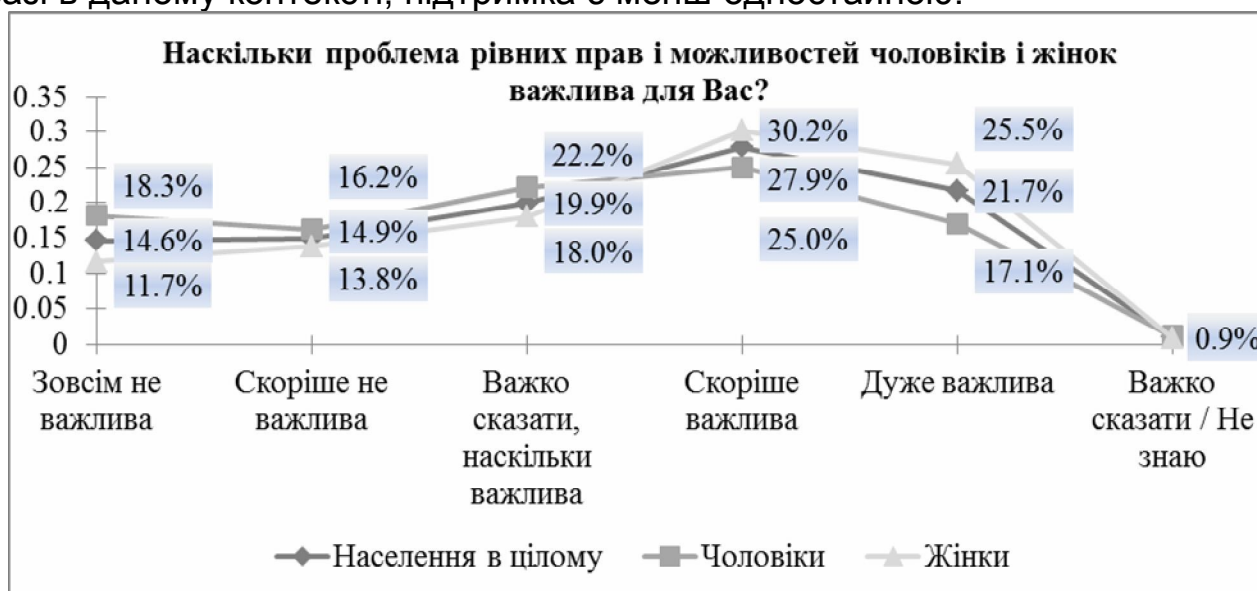
Актуальність дослідження, викладеного у цій статті, зумовлена необхідністю виявлення сучасного стану ґендерної рівності у Криму в контексті втілення державної програми із забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні (див. [1]). **Мета** даної статті – з'ясувати стан ґендерної рівності, ставлення населення до цього питання та перспективи впровадженні ґендерної освіти у Криму.

Дослідження було виконано КМІС за фінансової підтримки Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні, яка фінансується Європейським Союзом та Програмою розвитку ООН в Україні, і впроваджується ПРООН (повний текст результатів дослідження див. [2]). Дослідження проводилося з 29 серпня до 21 жовтня 2011 року. Польовий етап тривав з 12 вересня по 7 жовтня 2011 року.

Виконаний аналіз статистичних даних виявив об'єктивні аспекти ґендерної рівності в українському суспільстві. Проведене опитування громадської думки, репрезентативне для населення Криму, яке було здійснено методом особистого

інтерв'ю за маршрутною вибіркою обсягом у 1225 респондентів і похибкою 2,8%, надало ключову інформацію щодо думок та поглядів громадян стосовно ґендерної рівності у Криму. Проведення 25 напівструктурованих глибинних інтерв'ю з експертками із ґендерної проблематики дало цілісне уявлення про систему відтворення ґендерної нерівності.

Для більшої частини мешканців Криму (49,5%) *проблема рівних прав і можливостей чоловіків і жінок є важливою* (див. Діаграму 1). Проте, тут можна зауважити, що деяку роль можуть відігравати базові ціннісні орієнтації респондентів (для більш детального пояснення цього феномену див. [3]) – тобто коли у назві явища є такі характеристики, як «рівність», «справедливість», «чесність» – люди досить позитивно ставляться до конотацій даного твердження і відмічають як «важливе». Коли ж надаються детальні пояснення, що саме малось на увазі в даному контексті, підтримка є менш однотайною.

Діаграма 1. - Особиста важливість проблеми ґендерної рівності

(Розподіл відсотків відповідей на запитання; обсяг вибірки населення в цілому $n_1=1223$, підвибірки чоловіків $n_2=443$, підвибірки жінок $n_3=780$)

Через те, що жінки частіше, ніж чоловіки, потерпають від ґендерної дискримінації, цілком передбачувано, що *жінки* більшою мірою, ніж чоловіки, переймаються цією проблемою (цю проблему охарактеризували як «скоріше важливу» або «дуже важливу» 55,6% жінок у порівнянні¹ з 42% чоловіків)². Також проблема рівності прав і можливостей чоловіків та жінок деякою мірою важливіша для респондентів *молодшого віку* (величина кореляції з віком $r=-0,12$)³.

Незважаючи на декларовану значну важливість проблеми рівних прав і можливостей чоловіків і жінок, доводиться констатувати *низьку обізнаність* населення Криму із *поняттям «ґендерна рівність»*: 77,9% опитаних не знайомі з поняттям ґендерної рівності, і тільки 20,2% вважають, що знають це поняття.

¹ Ця та інші гіпотези про значущість різниці відсотків перевірялась за χ^2 -критерієм, а гіпотези про значущість різниці середніх – за t-тестом Ст'юдента.

² Всі твердження у цій статті, які стосуються одномірних розподілів, розраховані на рівні значущості 0,05.

³ Ця та інші гіпотези про наявність статистичних зв'язків між змінними перевірялись на основі коефіцієнту рангової кореляції Спірмена.

Причому в рівні обізнаності з цим поняттям немає статистично значущої різниці між відповідями чоловіків та жінок.

Однак, були виявлені інші відмінності між соціальними категоріями населення. Зокрема, трохи більше обізнані *працюючі* (24,2%), ніж пенсіонери (12,1%), що відповідає віковому розподілу відповідей – *молодші* люди виявляються значно більш обізнаними з цим поняттям (величина кореляції з віком $r=+0,64$). Також цілком передбачувано, що більш обізнаними є *освіченіші* респонденти (величина кореляції з рівнем освіти $r=-0,19$).

Цікавими є думки населення Криму щодо значення поняття ґендерної рівності.

Діаграма 2. - Інтерпретації поняття ґендерної рівності

(Розподіл відсотків відповідей на запитання; обсяг вибірки населення в цілому $n_1=255$, підвибірки чоловіків $n_2=92$, підвибірки жінок $n_3=163$)

Серед тих, хто вважає, що знає значення поняття ґендерної рівності, переважна більшість опитаних (73,8%) вважають, що ґендерна рівність – це в основному «надання жінкам і чоловікам рівних прав і можливостей (у тому числі, залучення чоловіків до забезпечення рівних прав і можливостей)». Ще 15,6% асоціюють ґендерну рівність із боротьбою саме жінок за свої права, бо вважають, що це «привернення уваги до проблеми нерівності жінок або вирішення проблем жінок, які пов'язані з їх становищем». І тільки 3,3% вважають це приверненням уваги або вирішення проблем чоловіків. При цьому більший відсоток серед *чоловіків* (22,7%), ніж серед жінок (9,9%), вважає, що ґендерна рівність – це розв'язання проблем саме жінок.

Незважаючи на те, що відповідність цих понять у попередньому питанні відмітила переважна частина респондентів, при прямому запитанні «Як, на Вашу думку, наскільки поняття "ґендерна рівність" відповідає рівності прав між чоловіками та жінками?» варіант «Важко сказати, наскільки відповідає» має найбільший відсоток відповідей (31,8%), а решта розподіляються приблизно порівну між прихильниками крайніх варіантів. Відповіді на це запитання підтверджують висновок, що, *населення Криму відносно мало обізнане із поняттям рівності прав між чоловіками та жінками*. У порівнянні цих понять немає статистично значущої різниці між відповідями чоловіків та жінок.

Однак, якщо порівняти середні арифметичні відповідей (за шкалою від 1 – «зовсім не згоден» до 5 – «повністю згоден», та варіантом 7 – «важко сказати / не знаю») різних соціальних категорій населення, виявляються відмінності статистично значущі. Власне, із тим, що ці поняття тотожні, більшою мірою згодні представники *російського етносу* (середнє арифметичне відповідей 3,6), ніж українського (2,8) та кримськотатарського (2,9). За іншими соціально-демографічними ознаками, було з'ясовано, що більшою мірою тотожність цих понять зауважують мешканці *більших населених пунктів* (величина кореляції з типом та розміром населеного пункту $r=+0,36$).

Побороти необізнаність із питаннями ґендерної рівності та ґендерні стереотипи, на думку однієї із експерток, можливо шляхом розв'язання проблеми браку інформації:

«Первая и основная [проблема] - это недостаточная информированность широких слоёв населения... Государство должно не только информировать о правах, о возможностях, но об обязанностях, конечно, в том числе, о том, что есть такие-то формы работы, но государство должно ещё и защитить. (Представниця центральної влади України)

В цьому плані важливим аспектом у процесі впровадження ґендерної рівності є наявність фахових статистичних даних.

Одна із експерток зазначає: *«Публикуем свою информацию. В-первых, размещаем, естественно, на нашем сайте. У нас очень много сборников тематических, в которых широко представлен гендерный аспект».* Також вона уточнила: *«Мы в последнее время их провели 12 за два года: семинары именно по гендерной статистике в регионах с целью именно довести до пользователей ту информационную базу, которая на сегодня существует в Украине».*

Тим не менше, траплялися приклади критики стосовно вітчизняних статистичних даних і досліджень на ґендерну тематику:

«Сначала нужно иметь материал, с чего снимать картину. Мы должны иметь хорошую и социологию, и статистику. У нас ни того, ни другого нет. Фактически никаких исследований, которые нам покажут эти проблемы в разрезе гендерного равенства в регионах..., кроме того, что Минстат привёл сегрегированную статистику по трудоустройству, безработице и ещё чему-то, а более у нас ничего нет». (Представниця академічних кіл)

За останні десять років вийшла низка публікацій на ґендерну тематику, зокрема, великою мірою за підтримки Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН та експерток і експертів.

Одна із експерток зазначає: *«В генеративному віці, якщо можна сказати, вже виховалися, виросли, зміцнили експерти національні, які, я вважаю, є величезним здобутком і величезним потенціалом країни».*

Причому географічно експертки і експерти сконцентровані найбільшою мірою в Києві, Харкові, Львові, де наявні університети з відповідним навчально-дослідницьким потенціалом. Але до експертного середовища слід відносити не лише науковиць і науковців, а й активісток і активістів громадянського суспільства, вчительок і вчителів.

Стосовно шляхів подолання цієї проблеми, експертки вважають, що необхідне ґендерне виховання, яке слід починати зі школи, а то навіть із дитячого садочка. Адже:

«Потом, когда ребенок приходит в школу, то на него навязывают гендерные стереотипы, что мужчина должен быть сильным, что убирать - это женская работа. У нас в основном дежурят, переворачивают стулья мальчики, а девочки моют пол. Конечно, может быть, и правильно, что девочки не поднимают тяжелое, но почему мальчики не могут помыть пол?». (Представниця влади АР Крим)

Окрім того, зазначається про важливість ґендерної експертизи підручників, яку було проведено і результати якої представлено у вересні 2011 року в Криму:

«Гендерное неравенство, оно не только в работах заключается. Можно просто открыть книги, учебники и посмотреть, как там подается стереотип поведения мальчика и девочки. Восемь лет я работала по одному учебнику и как бы считала это нормальным. Там книжечки, там картиночки, деткам в начальной школе очень всегда было интересно, им поиграть в эти игрушки было очень хорошо, но в Судаке была недавно конференция, где провели гендерный анализ учебников». (Представниця влади АР Крим)

На думку самих мешканців Криму, хоча навчання рівності прав і можливостей жінок і чоловіків у школах і ВНЗ як найбільш ефективний захід встановлення ґендерної рівності відмітили тільки 29,9% опитаних, ґендерну освіту більшість все ж вважає доволі важливою. (Див. Діаграму 3). Майже 2/3 опитаних мешканців Криму (65,6%) «радіше» або «повністю» згодні, що в освітніх закладах потрібно вводити спеціальний предмет, присвячений ґендерній рівності. Причому з цим «скоріше» або «повністю» згодні більшою мірою жінки (70%), ніж чоловіки (60,1%).

Ідею введення спеціального предмету з ґендерної рівності більшою мірою підтримують представники таких соціально-демографічних категорій: мешканці менших населених пунктів (величина кореляції з типом та розміром населеного пункту $r=-0,21$); менш освіченіші респонденти також сильніше підтримують цю ідею (величина кореляції з рівнем освіти $r=-0,14$); бідніші респонденти (величина кореляції з рівнем фінансового становища $r=-0,12$).

Крім ґендерної просвіти, має значення ґендерна рівність у самій інституції освіти. Зокрема, для населення Криму ґендерна рівність в освіті скоріше важлива (середнє арифметичне відповідей 3,9). В освіті респонденти спостерігають і один з найвищих рівнів ґендерної рівності (середнє арифметичне відповідей 4,1). Також уявлення про ґендерну рівність у сфері освіти є відповідає цінності ґендерної рівності: щодо твердження «Жінки й чоловіки повинні мати однаковий рівень освіти» відповіді найближчі до варіанту «скоріше згодні» (середнє арифметичне відповідей 3,8).

Експертки також зазначають позитивні зрушення стосовно впровадження ґендерної рівності у сфері освіти в Україні:

«Например, только за последние несколько лет открыто пять кафедр гендерного образования в пяти ВУЗах страны. За последние несколько лет проведена экспертиза учебников школьных по отношению

формирования гендерной позиции». (Представниця центральної влади України)

Тим цікавіше порівняти ці уявлення зі справжнім станом ґендерної (не)рівності у сфері освіти.

Діаграма 3. - Нормативні уявлення про необхідність запровадження в освітніх закладах спеціального предмету з ґендерної рівності

(Розподіл відсотків відповідей на запитання із максимум трьома варіантами відповіді; обсяг вибірки населення в цілому $n_1=1223$, підвибірки чоловіків $n_2=444$, підвибірки жінок $n_3=778$)

Рівний доступ до освіти – один з показників ґендерної рівності – позитивно відрізняє Україну на фоні багатьох інших держав. За показником рівного доступу до освіти для чоловіків та жінок Україна посідала 24 позицію серед 134 країн у 2011 році (показник глобального ґендерного розриву у сфері освіти [4]).

Незважаючи на те, що жінки та чоловіки України мають рівні права та можливості отримання освіти, реальна ситуація в цій сфері характеризується ґендерними диспропорціями, які мають різну специфіку залежно від рівня освіти. Загальна ж ситуація характеризується тим, що чоловіки незначною мірою переважають жінок на рівні середньої та середньоспеціальної освіти та значно переважають жінок на рівні найвищих наукових ступенів та посад (доктор наук та професор). Натомість частка жінок, які отримують вищу освіту, є більшою ніж чоловіків, які навчаються у вузах, і це співвідношення протягом останніх років продовжує зростати на користь жінок.

Співвідношення чисельності осіб жіночої статі до осіб чоловічої статі визначається як індекс ґендерного паритету. Його динаміка протягом останнього десятиліття в АР Крим представлена в Таблиці 4.

Основними ланками освіти в Україні є дошкільна, загальна середня, професійно-технічна, вища, а також аспірантура та докторантура. Порівняно з 2000 р. кількість дошкільних закладів у АР Крим скоротилася на 12 % і становила 602 заклади, однак чисельність дітей у них навпаки зросла на 35,3 % і становила 49,1 тис. осіб у 2010 р. Особливо гостро проблема дитсадків стоїть у сільській

місцевості. Серед вихованців цих закладів незначною мірою переважають хлопчики. На початок 2010 р. їх частка в загальній кількості дітей становила 52 % [5, с. 51]. У шкільному віці статевий розподіл дітей залишається подібним. У 2009/2010 навчальному році зі 184,9 осіб, які навчалися у загальноосвітніх закладах, 50,9 % – учні чоловічої статі. Відсоток чоловіків, що навчалися в тому ж навчальному році в професійно-технічних закладах (ПТНЗ), складав 63,4 % з 14,2 тис. учнів. Тенденція переважання чоловіків на цьому освітньому рівні практично не змінюється з 2000 року. Тоді вона складала 62,5 % [5, с. 60].

Таблиця 4. - Індекси ґендерного паритету серед учнів, слухачів та студентів навчальних закладів Автономної Республіки Крим [5, с. 54]

Ступені освіти	2000/2001	2006/2007	2009/2010
Допочаткове навчання (дошкільні навчальні заклади)	0,882	0,914	0,911
Початкова освіта (1-4 класи загальноосвітніх навчальних закладів)	0,418	0,954	0,960
Другий етап середньої освіти (10-12 класи загальноосвітніх навчальних закладів)	0,970	0,879	0,864
Перший етап вищої освіти (вищі навчальні заклади III-I V рівнів акредитації)	1,362	1,675	1,682
Другий етап вищої освіти (аспірантура та докторантура)	0,964	1,099	1,455

Картина статевого розподілу осіб, які навчаються у закладах вищої освіти в АР Крим, відрізняється порівняно до ПТНЗ. У 2009/2010 навчальному році у вищих навчальних закладах всіх рівнів акредитації навчалось 36,7 тис. жінок (60,8 %) та 23,7 тис. чоловіків (39,2 %). Варто відзначити, що у цьому ж навчальному році чоловіки переважали жінок у навчанні у вищих закладах освіти I-II рівня акредитації (52,7 % - чоловіки та 47,3 % жінки), а жінки – у вищих закладах освіти III-IV рівня акредитації (37,3 % - чоловіки та 62,7 % - жінки). В аспірантурі та докторантурі спостерігається аналогічна ситуація переважання жінок над чоловіками. У 2009/2010 навчальному році співвідношення жінок та чоловіків, які навчалися в аспірантурі, складало 61,5 % та 38,5 %, а в докторантурі – 66,7 % та 33,3 % [5, с. 60-63]. Таким чином, спостерігається кількісне переважання жінок на вищих ланках освіти. Якщо прослідкувати динаміку статевого розподілу на цьому рівні освіти за останні десять років, помітне зростання там кількості жінок. Спеціальностями, в отриманні яких переважають жінки, є гуманітарні науки та мистецтво, сільське, лісове і рибне господарство, охорона здоров'я та освіта. Чоловіки ж натомість традиційно домінують в отриманні освіти в галузі транспорту, будівництва та інженерії.

Експертки зазначають про збільшення кількості жінок за останні роки, які отримують наукові ступені: *«Даже, если смотреть, у нас аспирантура и докторантура, за последние 10 лет, раньше в основном, это были мужчины, то сейчас женщины более активно начинают себя позиционировать в науке. А почему бы и нет, если есть возможность? Если есть, что предложить».* (Представниця влади АР Крим)

Дані статистики підтверджують цю оцінку. Хоча загалом частка чоловіків-кандидатів та докторів наук, зайнятих в економіці АР Крим, продовжує переважати і складає 53,6 % та 75,1 % (на 2009 р.) [5, с. 63], чисельність жінок як серед кандидатів, так і серед докторів наук щороку зростає.

Висновки. В цілому, для більшої частини мешканців Криму проблема рівних прав і можливостей чоловіків і жінок є важливою. Однак, доводиться констатувати низьку обізнаність населення Криму із поняттям «ґендерна рівність». Побороти необізнаність із питаннями ґендерної рівності та ґендерні стереотипи, можливо, зокрема, шляхом ґендерної просвіти (так званого ґендерного виховання. в освітніх закладах) . Показово, що мешканці Криму загалом підтримують ідею введення спеціального предмету з ґендерної рівності. Крім ґендерної просвіти, необхідно просувати ґендерну рівність у самій інституції освіти. Хоча реальна ситуація в цій сфері характеризується ґендерними диспропорціями, останнім часом щодо ґендерної рівності відбуваються певні позитивні зрушення стосовно кращої представленості жінок в освітніх інституціях.

Література:

1. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>
2. Хуткий Д.О., Марценюк Т.О., Бурейчак Т.С. Ґендерний портрет Криму: виклики та перспективи. Результати соціологічного дослідження. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 188 с.
3. Stone, D. Policy Paradox: the Art of Political Decision Making. New York: Norton and Company.
4. Hausmann R. The Global Gender Gap report 2010 / Ricardo Hausmann, Laura D. Tyson, Saadia Zahidi. – Geneva: World Economic Forum, 2010. – 325 р. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2010.pdf (станом на 15 травня 2012 р.)
5. Жінки та чоловіки в Автономній Республіці Крим: Статистичний збірник. – Сімферополь: Головне управління статистики в Автономній Республіці Крим, 2010.